

պի կեղորոնն ուղղուած մի մի եռատերեւով, իսկ աջ խորանի վարդեակները հիւսկէն բոլորակներն մէջ ութ ոճաւորուած ձուածններով: Խորաններն ալ և ձախ շուսանցքների կողմից, գերանի վերայ մի մի կողով, լայն բերանով և երկու անգամ գօտեւորած: Ծակատի թռչունների պարանոցներն ու պոչերը գօտեւորած. սիւնների կողքերի մի մի պայմանական ծառազարդ, բունները օղակաւորած:

«Կանոն Ը. երրորդ յօրս երկուն, կանոն թ. երրորդ յօրս երկուն» մի խորանով բոլորովին նման «կանոն տասներորդ» ին. միայն առաջինը չունի աջ կողմի կողովը. տասներորդի գերանի վերայ գրուած է. «Ած. ողորմեա ստացողի սորա եւ մեզ», ներքին գերանի վերայ. «Տր. Ած. ողորմեայ իզնատիոսի: ամէն»: Կողովի մէջ կարմիր գնդակներ (խնձոր, նուռ), Խորանի տարածութիւնը ցողունների հիւստուած է մէջտեղում տերև, իսկ շրջանակը կանաչ և կարմիր գոյներով մէջը զարդարուն եռանկիւնների շարք է. ճակատի կեղորոնում մէկը հիւստուածքի զարդ, իսկ տասներորդինը հնգատերև, տերևների միացման տեղում կարմիր գնդակով:

Կանոնների զարդագրութիւնը վերջաւորուած է գեղեցիկ ձևակերպուած մի խաչով, եռամասնեայ կամարի վերայ կալմուած խորանով, որ հաստատուած է երկու սիւնների վերայ (պատկ. 15): Այս և միւս սիւնները, ինչպէս և եռամասնեայ կամարը, երևան են գալիս մեր ճարտարապետութեան և մանրանկարչութեան մէջ ԺԱ. դարից սկսած. մեր խորանների օրինակն էլ իւր ամբողջական ձևակերպութեամբ այդ դարի հետ պիտի կապուած լինի, թէև մի քանի մոտիւններ՝ կողովներն ու ոճաւորած թռչունները աւելի վաղ՝ ասորական և սասանեան աւանդներ են մատնանշում: Խաչը հաստատուած քառանկիւնի պատուանդանի վերայ, որ զարդարուած է բուսական օրնամենտով. երկու կողմից գեղեցիկ աշտանակների վերայ հաստատուած վառուող, զարդարուն մոմերով: Ներքին տախտակի վերայ եղած յիշատակութիւնը նկարչի անուան՝ տեսանք վերև:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊՍ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ  
Էրմիւսիմ, 1932

Վ. Ե. Զ.

## ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԱՐԱՋ Տարեգիրք, Ա. Տարի 1933. Ծ. Հ. Սիրունի: Պուրէ, էջ 272, գիւ 1.50 soums:

«Արազ» Տարեգիրքը, իր բովանդակութեամբ ու նկարագրով, որոշ չափերով կը տարբերի իր նմաններէն, և իր արժէքը՝ մասամբ իր այդ ինքնուրոյնութեան մէջն է: Միւս տարեգիրքերը մեզի կը բերեն առհասարակ ներկայ տարեշրջանի, գրական, գեղարուեստական, և մտաւոր իրադարձութիւններուն հարուստ մէկ ամփոփոյքը, մինչդեռ վերոյիշեալը, մեզի կը պատմէ Ռուսմանահայ գաղութին անցեալ և արդի կեանքը, իր անձերու և անցքերու յիշատակներովը, որոնք պատմութեան խուզարկուին համար լոյսեր՝ և տոհմասէր հոգիներուն սիրելի յուշեր կը հայթայթեն: Ուրախ ենք ըսելու որ տարեգիրքը իր յառաջադրած խիստ գովելի, և քաջաբերուելու արժանի նպատակին մէջ լայն չափերով յաջողած է. և Յ. Ճ. Սիրունի որ կնքահայրը եղած է այս ձեռնարկին, եթէ ներուի մեզի այս բառով որակելու իր գերը, կրնայ իր արդիւնաւոր ճիւղերուն եթէ ոչ նիւթական՝ գոնէ բարոյական յաջողութեամբ մխիթարուիլ:

Դործին գլխաւոր արժէքը ինչպէս ակնարկեցինք, իր պատմութեան յուշագիր մ'ըլլալու հանգամանքին մէջն է. իրր յիշատակարան համայնքի մը, որ չարաբաստօր մը, դժնդակ պարագաներու հարկադրանքին ներքեւ թողլքած իր մայրենի հողը, գացեր է օտար աստղերու տակ որոնելու իր բախտը: Հայ գաղութներու պատմութիւնը մեր ազգային պատմութեան երկրորդ կէտն է, առանց որուն չ'ամբողջանար առաջինը: Հետեւաբար վտարանդի այդ բեկորներուն անցեալ կեանքը, լրացուցիչ մէկ մասնիկն է ամբողջ ցեղին պատմութեան, որուն շատ մը դժբախտութիւններէն մէկն ալ իր ծոցածին դուստրներուն այդ կերպով կորսուիլն է:

«Արազ» Տարեգիրքը, որ աւելի ճիշտ պիտի ըլլար թերևս Ռուսմանահայ յուշագիրք յորջորջել, կը բացուի Ս. Խաչատուրեանի արարատի նկարով. որուն կը յա-



ջորդէ Հայ յայտնի գրողներու պատկերաւարքը, որոնց իւրաքանչիւրին գրական արդիւնքէն պատառիկ մը կը բարացուցէ անձնիւր գրողը իր սեփական մէջ: Գրական մշակներու այդ աւագումը կը լրանայ Ս. Բիւրքճեանի (Հայուհին իր օճախին մէջ), Փ. Թէրլէմէզեանի (Կոմիտաս վրդ.) և Մ. Սարեանի (Երեկոյ Արդունի մէջ), գեղեցիկ պատկերներով, որոնք դրասանգուած դարպասի մը երեւոյթով տարեգիրքի էջերէն ներս կ'առաջնորդեն ընթերցողը:

Ամբողջ հատորը երեք գլխաւոր մասերու կարելի է բաժնել 1. Սերմեր օտար հողի վրայ. 2. Հայ հետքեր Ռուսէն երկրին մէջ, և 3. Ռուսմանահայ քրոնիկոն: Առաջին մասին մէջ կը բովանդակուի Ռուսմանահայ գաղութին քանի մը կարկառուն գէմքերուն կեանքն ու գործունէութիւնը, որոնք իրենց պատկանած ցեղին բարոյանիշերով հարուստ՝ փառքն ու պարծանքը եղած են նաև իրենց բնակած երկրին: Գր. Պըլլալովուն մին է Ռուսմանահայ պարծանքներէն, որուն՝ Մինաս Թոխաթեցիի զրածողին յառաջաբանը, որ նոյն ատեն ամփոփումն է ամբողջ գրութեան, շահեկան յօդուածներէն մին է տարեգիրքին: Ուշագրաւ է նաև նոյն խորագրին տակ Յ. Ճ. Սիրունիի Մ. Էմինէսքուի քերթուածներուն խիստ յաջող թարգմանութիւնը, գրեթէ միակ մթերքը տարեգրքի գրական բաժինին, որոնց մէկ մասը հրատարակուած է արդէն անցեալ տարուան Անահիտին մէջ: Կարծէ յիշել նաև հայազգի Գր. Թրանքու Նաշը (ծն. 1873), և Իօն Փէթրէսքուն (1851-1932), մին պետական մարդ և հեղինակ, և միւսը հռչակաւոր գերասան, որոնք զիրենք երկնող ցեղին հանճարն են ցուցադրեր օտար հողի վրայ:

Երկրորդ մասին մէջ վեր հանուած են հայ ստեղծագործ միտքին նմոյշները Ռուսմէն ճարտարապետութեան ու մշակոյթին մէջ, որ ամենէն արժէքաւոր ու հետաքրքրական բաժինն է տարեգիրքին: Նշանակալից են Ն. Եօնկայի, «Հայեր Ռուսէն պատմութեան մէջ», Պօկտան Հաժաէուի «Արճէլի վանքը», և մանաւանդ Կէօրկէ Պալլի «Հայ և Վրացական ազգեցութիւններ Ռուսմէն ճարտարապետութեան վրայ», պատմական ու բանասիրական երեք յօդուածները, ուր Ռուսմէն այս պարկեշտ

գիտնականները մանրամասնօրէն թուարկած են հայ արուեստի այդ մարդին մէջ յայտնագործած գեղեցկութիւնները Ռուսմէն ասպնջական հողին վրայ:

Հանդէսին երրորդ մասը կը կազմեն Ռուսմանահայ Քրոնիկոն (967-1600) խորագրին ներքեւ պատմական անձերու և զէպքերու յիշատակարանաձև պատմական նշմարները, որ ամենէն աշխատուած ու շահեկան մասերէն մին է գործին:

Վերոյիշեալ երեք գլուխները կ'ամբողջանան, «Ինչպէս հիմնուեցաւ Ռուսմանահայ թեմը», «Թեմն և իր Համայնքները», և ուրիշ այլազան գրութիւններով, որոնք իրենց կարգին տարեգիրքի մը կազմիչ մասերն ըլլալով զայն իր գերին սահմանուած գործ մը կը դարձնեն:

Պատկերագիրք, մաքուր, և խնամաւ ապագրութեամբ հատոր մըն է Արագ Տարեգիրքը, որուն գլխաւոր արժանիքը ինչպէս ըսինք, առաւելագէտ իր Ռուսմանահայ պատմութեան յուշագիրք մ'ըլլալուն մէջն է:

Ե. ԱՅՂ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

## ԽՈՐՀՈՒՐԳ ԵՒ ԽՕՍԳ

Որքան ալ մեծ լինի աւանդութեանց, հաստատութեանց, և ճնշակաւ պայմաններու ազդեցութիւնը, որոշարեւոյ հաւար ազգի մը կեանքի ընթացքը և յաջողութիւնը կամ ձախողութիւնը, ժողովուրդին բնածին յատկութիւնները պիտի զգացնեն իրենց զիրենց, և, ի վերջոյ, պիտի կասարեւ գերակշիռ ազդեցութիւն մը միւս բոլոր ազդեցութիւններուն վրայ:

\*

Պարսիկ ունեւոյ առողջ յարգանք մը մեր պատահիներուն հանդէպ: Ո՞վ գիտէ զուրկ անոնց հեզհեզ իրենց զիրենց հաւասար կացութեան այսօրուան մարդոց: Երբոր անոնց հասնին քառասուն կամ յիսուն տարեկան տարեկան գերազանց հանդիսակալու՝ այն ատեն միայն պիտի չունինք այնչափ լիակատար անոնցմէ:

\*

Արեւմտեան խիղճը, լուսաւորելով զայն Աստուծոյ զգացումովը: Այս և կենդանի քառագոյնը և նպասակը. ու ասոր կրնայ հասնիլ կեանքին ծնած կենդանի խօսքը միայն: